

УДК 347

ОБСЯГ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ДЕРЖАВОЮ ФІЗИЧНІЙ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ. ПРАВО РЕГРЕСУ ДЕРЖАВИ ДО ВИННОЇ ОСОБИ

Н. А. ХМЕЛЬОВА,
здобувач кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків

Досліджено проблеми реалізації прав потерпілих осіб від злочину на відшкодування шкоди державою за законодавством України, а також чинне цивільне законодавство України, що регламентує відносини з відшкодування шкоди державою особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Розглянуто питання обсягу відшкодування шкоди державою, їх граничні межі, залежність розміру відшкодування від матеріального становища потерпілого як гарантії дотримання принципу соціальної справедливості, встановлення порядку регресної вимоги держави до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Ключові слова: держава; потерпілий; злочин; шкода; відшкодування; регрес.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших функцій держави є охорона громадського порядку та забезпечення безпеки кожного члена суспільства. Зокрема, дане положення втілено у нормах Основного Закону України: ст. 3 встановлює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави.

У Конституції України знайшли відображення основні стандарти міжнародного права, що регламентують основні права людини: право на життя свободу та особисту недоторканність, право на володіння, користування і розпорядження майном і неможливість довільного позбавлення будь-кого його майна, право на честь і гідність та їх захист, право на ефективне поновлення в правах та ін. Право кожної особи володіти, користуватись і розпоряджатись

своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності є конституційним правом і охороняється ст. 41 Конституції України, згідно з якою «право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом ... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності» [1].

У цих конституційних нормах опосередковано виявляється право на відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Однак, на відміну від норм міжнародного права, Конституція України містить більш широкий перелік прав, які так чи інакше відображають право на відшкодування шкоди, конкретизуючи зміст деяких прав людини, зафіксованих в актах міжнародних організацій, використовуючи для цього інші суб'єктивні права.

Деякі права, закріплені в Конституції України, безпосередньо вказують на право відшкодування шкоди. Так, це право знаходить відображення в нормах, що передбачають право особи на соціальне забезпечення у випадку інвалідності та втрати годувальника (що може бути результатом злочину) (ст. 46), право на безкоштовну медичну допомогу в закладах охорони здоров'я (ст. 49).

Статті 55-56 Основного Закону безпосередньо стосуються прав потерпілих від злочинів. У них містяться такі норми: ст. 55 – встановлює охорону законом прав потерпілих та обов'язок держави забезпечити доступ до правосуддя, ст. 56 – обов'язок держави забезпечити потерпілим компенсацію заподіяної шкоди. Тож, наведені конституційні норми слід розуміти таким чином: при вчиненні злочину потерпілий має право вимагати від держави відновлення своїх порушених прав, у тому числі й майнових. Держава у зв'язку з цим використовує спеціальний вид державної діяльності – судочинство й забезпечує доступ потерпілому до правосуддя.

Право на відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, знаходить безпосереднє вираження у наступних міжнародних актах: Європейська конвенція з відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. [2]; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою,

прийнята Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. [3], яку нерідко називають «Білем про права жертв злочинів» [4]; Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання, прийнята Резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р. [5]; Європейська Конференція з відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів (Страсбург, 24 листопада 1983 р.) [6]. Крім того, важливі документи були підготовлені в межах Економічної та Соціальної Ради ООН, зокрема: Резолюція № 1999/26 від 28.07.1999 р. про розвиток та імплементацію основ медіації та відновлювального правосуддя у кримінальне правосуддя (Resolution № 1999/26 Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice), Резолюція № 2002/12 від 24.06.2002 р. про основні принципи використання програм відновлювального правосуддя в кримінальних справах (Resolution № 2002/12 Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters), Резолюція № 2005/20 від 22.07.2005 р. про керівні начала правосуддя у справах із залученням дітей, які є жертвами та свідками злочинів (Resolution № 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime) [7].

Проте конституційні норми, як зрештою і норми міжнародного права, – декларативні й тому вимагають роз'яснення та уточнення відповідно до конкретних обставин. Відтак, питання здійснення права на відшкодування шкоди, заподіяної злочином, знаходять відображення у галузевому законодавстві, «тому що право на відшкодування шкоди є міжгалузевим правом» [8], хоча найбільш конкретно право на відшкодування шкоди закріплене в цивільному та кримінальному процесуальному законодавстві.

Відповідно до вітчизняного законодавства держава повністю взяла на себе обов'язок розслідування злочинів та пошуку осіб, винних у їх вчиненні, виключаючи можливість особистої помсти потерпілого перед злочинцем (самосуду). Однак ці завдання держави можуть бути виконані лише за умови

реалізації як мінімум двох взаємодоповнюючих механізмів: притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності й відшкодування шкоди фізичній особі, яка постраждала внаслідок кримінального правопорушення. Останній механізм, у силу низки причин, є недосконалим та неефективним, а тому надзвичайно проблемним для сьогоденної правозастосовної практики.

Таким чином, саме держава повинна відшкодувати шкоду в разі, якщо вона не змогла виконати свій обов'язок щодо розшуку винних осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Актуальність теми. Для потерпілої від кримінального правопорушення особи важливими є саме реальність та обсяги відшкодування такої шкоди, при цьому обидва критерії прямо залежать від ефективності та своєчасності спрямованих на забезпечення такого відшкодування дій правоохоронних органів. Проте у зв'язку з великим відсотком нерозкритих злочинів потерпілі не отримують жодного відшкодування завданої їм злочином шкоди, що не узгоджується з нормами Цивільного кодексу України, які регламентують відносини у сфері відшкодування шкоди, не лише вітчизняного законодавства, а й міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України [9].

Такий стан речей пояснюється не тільки недоліками законодавства, але і недоліками в роботі правоохоронних органів, починаючи від того, що питання відшкодування шкоди потерпілому відходять у них на другий план й закінчується елементарними помилками у визначенні особи, яка повинна нести відповідальність за заподіяну шкоду.

Вищевикладене зумовлює необхідність глибокого та повного теоретичного й практичного дослідження проблеми забезпечення відшкодування потерпілому заподіяної кримінальним правопорушення шкоди, її обсягу.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз останніх наукових публікацій дає підстави стверджувати, що окреслена проблематика була предметом дослідження таких учених, як О. С. Александров, Л. М. Баранова,

В. Т. Безлепкін, Є. В. Блінкова, П. Г. Гурєєв, З. З. Зінатуллін, В. Т. Нор, С. І. Остапенко, С. Є. Сиротенко та ін. Проте оновлення нормативного матеріалу, зокрема зміни до Цивільного кодексу України, прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, не може не впливати на науковий та практичний інтерес до неї в умовах сьогодення.

Мета статті – з'ясувати обсяг відшкодування шкоди державою фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, а також право регресу держави до винної особи.

Виклад основного матеріалу. Цивільне законодавство виходить з принципу повного відшкодування збитків. Відповідно до ч. 3 ст. 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) особа, право якої порушено, може вимагати повного відшкодування заподіяних їй збитків, якщо законом або договором не передбачено відшкодування збитків у меншому розмірі [10].

Статтю 1166 ЦК України передбачено повне відшкодування збитків, під якими розуміються не тільки витрати, пов'язані з втратою чи пошкодженням майна, але і доходи, які власник міг би отримати від його використання. Таким чином, право на відшкодування шкоди в цивільному законодавстві поширюється на будь-яку шкоду – як дійсну, так і потенційну (можливу).

Пленум Верховного Суду України в постанові від 27.03.1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» в ч. 2 п. 9 роз'яснює, що як при відшкодуванні в натурі, так і при відшкодуванні заподіяних збитків грошми потерпілому на його вимогу відшкодовуються неoderжані доходи у зв'язку із заподіянням шкоди майну.

У статтях 1177 та 1207 ЦК України йдеться про загальний обов'язок держави відшкодувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, за наявності відповідних умов, однак про обсяг такого відшкодування не вказується. Тому за загальним правилом можна стверджувати, що шкода має бути відшкодована у повному обсязі. Зазначені статті ЦК України не випадково вказують, що умови та порядок відшкодування шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням, визначаються законом, тобто передбачається, що в спеціальному законі можуть міститися певні застереження та винятки із загального правила відшкодування шкоди, передбаченого ЦК України.

Встановлення граничних розмірів відшкодування державою шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є цілком справедливим, адже держава не може відшкодувати всіляку шкоду, навіть за дотримання певних умов. В іншому випадку фізичні особи взагалі не вдаватимуться до способів зменшення втрат у різних життєвих ситуаціях, наприклад, фізичним особам не потрібно страхувати майно від злочинних посягань, бо держава все відшкодує.

Відповідно до ст. 6 проекту Закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів» граничні розміри компенсаційної виплати коливатимуться від 40 % від встановленого на відповідний рік прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу до п'яти розмірів прожиткового мінімуму, що є занадто обмеженим.

Відповідно до вказаного проекту Закону шкода відшкодовується за рахунок коштів державного бюджету в повному обсязі, але не більше, ніж 100 мінімальних розмірів заробітної плати, визначеної Законом на час прийняття судом рішення у справі про відшкодування шкоди. Визначення відповідно до цього Закону розміру матеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, обмежується реальними втратами, яких зазнала особа. Упущена вигода відшкодуванню за рахунок держави не підлягає.

Відповідно до ст. 20 проекту Закону держава компенсує витрати на відшкодовану громадянину згідно з цим Законом шкоду шляхом регресної вимоги за рахунок особи (осіб), злочином якої (яких) завдано матеріальну шкоду громадянинові. Підставою для зазначеної регресної вимоги є постанова органу, який розслідує кримінальну справу, про визнання даної особи обвинуваченим у справі.

Однак оскільки ч. 1 ст. 1191 ЦК України передбачає, що особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги

(регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений Законом, то має бути встановлена вина конкретного заподіювача шкоди у вчиненні злочину.

Тобто право регресу держави до винної особи має бути реалізоване тільки при встановленні в її діях складу злочину за вироком суду, що набрав законної сили, адже на стадії визнання особи обвинуваченим у справі, її вина ще не доведена.

Висновки. Для нормального регулювання правовідносин у цій сфері слід прийняти закон, який би передбачав: обсяг, граничні межі відшкодування та залежність його розміру від матеріального становища потерпілого як гарантії дотримання принципу соціальної справедливості, встановлення порядку регресної вимоги держави до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Список літератури:

1. Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій / Р. Я. Демків. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 332 с.
2. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Принята Советом Европы 04.11.1950 г. // Сборник важнейших документов по международному праву. – Москва : Юридическая литература, 1996. – С. 199–214.
3. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документу и материалу. – Москва : Международные отношения, 1989. – С. 537–541.
4. Fallah E. Victimology : Past, Present and Future / E. Fallah // Criminologie. – 2000. – N 1 (33). – P. 32.
5. Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікована Указом Президії ВР № 3484-XI (3484-11) від 26.01.1987 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_085.
6. Європейська конвенція про компенсацію шкоди жертвам кримінальних злочинів від 24.11.1983 р. // Матеріали семінару «Компенсація шкоди жертвам злочинів». – Київ, 2005. – С. 8.
7. Сенаторов М. Права потерпілого від злочину: міжнародні стандарти та вітчизняний шлях / М. Сенаторов // Право України. – 2006. – № 5. – С. 130.
8. Карпиков А. С. Право на возмещение причиненного преступлением материального ущерба и его реализация в стадии предварительного расследования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. С. Карпиков. – Москва, 1999. – 152 с.
9. Абламський С. Є. Окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої злочинцем потерпілому у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс] / С. Є. Абламський. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua>
10. Коментар до Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал «Юрисконсульт народний правовий портал». – Режим доступу : <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk>.

11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0006700-92.

References:

1. Demkiv, R.Ya. (2012). *Konstytutsiynе pravo Ukrayiny: kurs lektsiy*. – L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
2. *Evropeyskaya Konventsyya o zashchyte prav cheloveka y osnovnykh svobod*. Prynata Sovetom Evropy 04.11.1950. *Sbornyk vazhneyshykh dokumentov po mezhdunarodnomu pravu*. (1996). Moskva: Yurydycheskaya lyteratura, 199–214 [in Russian].
3. *Deklaratsyya osnovnykh pryntsyrov pravosudyya dlya zhertv prestuplenyy y zloupotreblenyya vlast'yu ot 29.11.1985*. SSSR y mezhdunarodnoe sotrudnychestvo v oblasti prav cheloveka. *Dokumenty y materyaly* (1989). Moskva: Mezhdunarodnye otnoshenyya, 537–541 [in Russian].
4. Fallah, E. (2000). *Victimology: Past, Present and Future*. *Criminologie*, 1 (33), 32.
5. *Konventsyya proty tortur ta inshykh zhorstokykh, nelyuds'kykh abo takykh, shcho prynyzhuyut' hidnist', vydiv povodzhennyya i pokarannya, ratyfikovana Ukazom Prezydiyi VR № 3484-XI (3484-11) vid 26.01.1987*. Retrived from: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_085.
6. *Yevropeys'ka konventsyya pro kompensatsiyu shkody zhertvam kryminal'nykh zlochyniv vid 24.11.1983*. (2005). *Materialy seminaru «Kompensatsyya shkody zhertvam zlochyniv»*. Kyiv [in Ukrainian].
7. *Senatorov, M. (2006). Prava poterpiloho vid zlochynu: mizhnarodni standarty ta vitchyznyanyy shlyakh*. *Pravo Ukrayiny*, 5, 130 [in Ukrainian].
8. *Karpykov, A.S. (1999). Pravo na vozmeshchenye prychynennoho prestuplenyem materyal'noho usherba y eho realizatsyya v stadyi predvartel'noho rassledovannya*. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].
9. *Ablams'kyy, S.Ye. (2002). Okremi aspekty vidshkoduvannya shkody, zavdanoyi zlochynom poterpilomu u kryminal'nomu sudochynstvi*. Retrived from: <http://irbis-nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].
10. *Komentar do Tsyvil'noho kodeksu Ukrayiny vid 16.01.2003*. (2003). Retrived from: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk> [in Ukrainian].
11. *Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid 27.03.1992 № 6 «Pro praktyku roz-hlyadu sudamy tsyvil'nykh sprav za pozovamy pro vidshkoduvannya shkody»*. (1992). Retrived from: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0006700-92 [in Ukrainian].

Хмелева Н. А. Объем возмещения вреда государством физическому лицу, потерпевшему от уголовного правонарушения. Право регресса государства к виновному лицу.

Рассмотрену проблему реализации прав потерпевших лиц от преступления на возмещение вреда государством по законодательству Украины. Проведен анализ действующего гражданского законодательства Украины, которое регламентирует отношения по возмещению вреда государством лицу, потерпевшему от уголовного правонарушения, рассмотрену вопросу объема возмещения вреда государством, их предельную границу, зависимость размера возмещения от материального состояния потерпевшего, как гарантии соблюдения принципа социальной справедливости, установление порядка регрессного требования государства к лицу, совершившему уголовное правонарушение.

Ключевые слова: государство; потерпевший; преступление; вред; возмещение; регресс.

Khmelyova N. A. The amount of compensation by the state physical person, to the victim from the criminal offence. Right of recourse of the state to the person in fault.

The problems of realization of the rights of victims from crimes to reparation by the state under the laws of Ukraine. The analysis of the current civil legislation of Ukraine that regulates the relations on compensation of harm from the state to the victim of a criminal offence, the amount of compensation by the state, limit their boundaries, the dependence of the amount of compensation from the material condition of the victim, as a guarantee of observance of the principle of social justice, the establishment of the order of the recourse of the state against persons who have committed a criminal offence.

Key words: the state; the victim; the crime; the damage; compensation; the recourse.

Надійшла до редколегії 03.03.2016 р.

